

Jak ušetřit dvanáct tisíc let

Nad letošními knihami o cestování

Petr Zídek

Přestože lidé cestují na kratší či delší vzdálenosti odne-paměti, turistika je všeobec-ně považována za fenomén moderní doby. Tento ustá-lený obraz nyní ale narušuje britský historik Anthony Bale knihou *Středověký turista* s podtitulem *Poutníci, učenci a špioni na cestách*, kterou v překladu Marka Sečkaře vydalo nakladatelství Host.

Podle autora získalo cestro-vání charakter masové turis-tiky již kolem roku 1350. To se může zdát poněkud přehna-né – středověká „masovost“ má dost daleko k té dnešní –, nicméně řadu styčných rysů Bale dokládá.

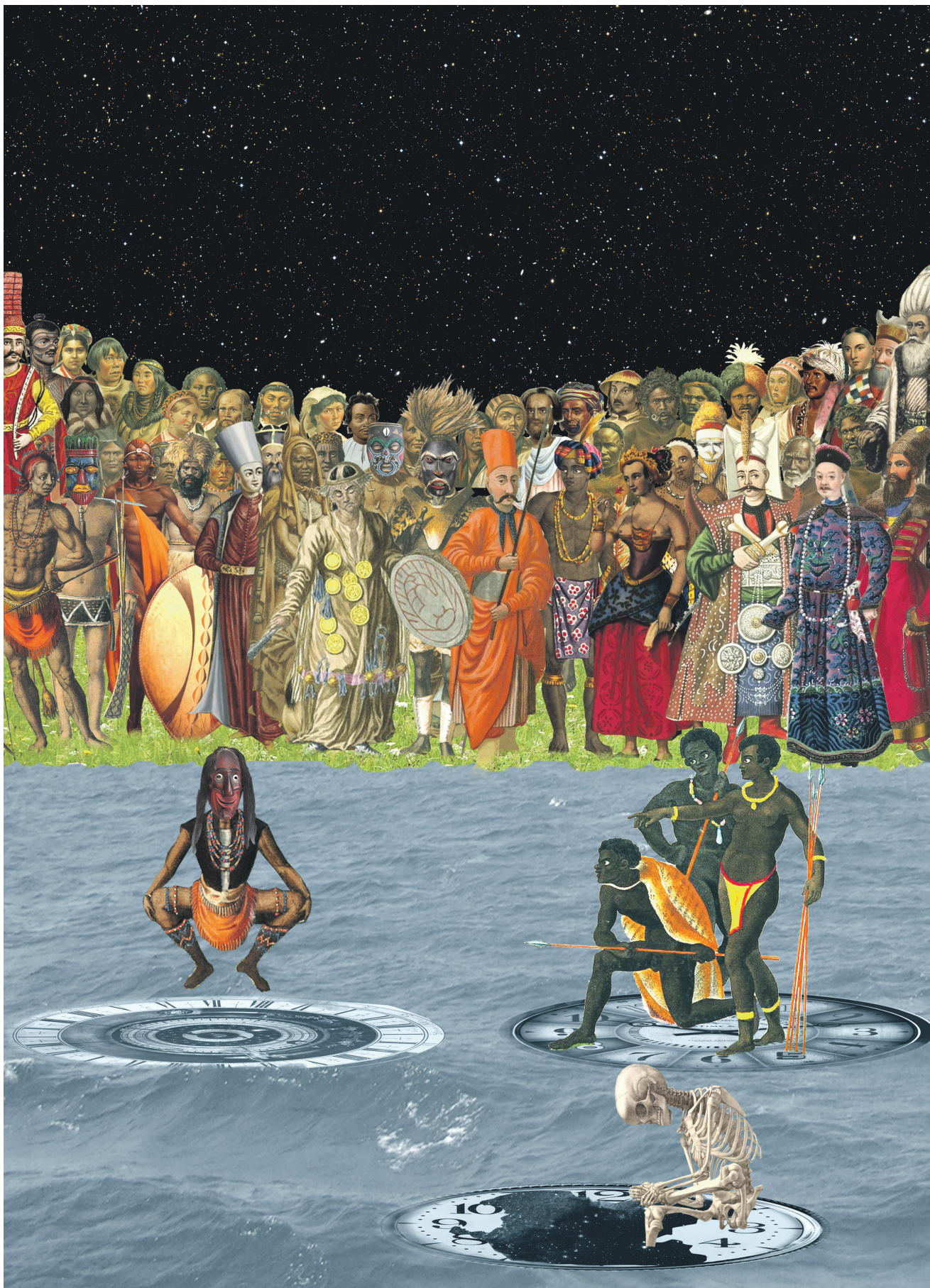
Čerpá především z ces-tovních průvodců, zápisků z cest a dalších pramenů pocházejících z let 1300–1500, tedy z období, které histori-ci se zalíbením v periodiza-ci dějin nazývají pozdním středověkem. Jde o dobu, která končí rozšířením knih-tisku a objevením Ameriky, což vede k epochálním změnám, mimo jiné i v oblasti cestování.

Zkrátit dobu v očistci

Dominantní formou středo-věkého turismu bylo pout-nictví. „Pouť znamenala vydat se obvykle pevně sta-novenou trasou k nějakému žádoucímu a ceněnému cíli a vrátit se domů jako lepší, obnovený, proměněný člo-věk.“ Ceněnými cíli byly ze-jména ty, kde se daly spatřit ostatky svatých a získat tam odpustky, které zkracovaly nebo rušily posmrtný pobyt v očistci.

Autor cituje z jednoho prů-vodce Římem z poloviny 15. století seznam odpustků, kte-ré byly poutníkům ve měs-tě k dispozici. U každého z osmaosmdesáti oltářů vati-kánské baziliky sv. Petra bylo možné získat odpustky na 28 let, v den svátku sv. Petra, na Zvěstování Páně či na Zelený čtvrtek pak navíc tisíc let. Na výroční den posvěcení koste-la si mohl poutník zkrátit do-bu v očistci dokonce o sedm tisíc let.

Taxy zohledňovaly bydli-ště poutníků: když se uka-zovala rouška sv. Veroniky, odpustilo se Římanům 3000 let, lidem z Apeninského po-loostrova 9000 let a těm, kte-ří podnikli strastiplnou ces-

Ilustrace z knihy *Zvyky, obřady a slavnosti různých národů světa*.

Koláž: Miroslav Hupčtych

tu přes Alpy, dokonce 12 000 let v očištění.

Středověká podpora poutnické turistiky nespočívala příliš v budování cest, výstavbě hostinců či další infrastruktury, ale v nákupu atraktivních ostatků. V českých zemích, o kterých Bale ovšem nepíše, v této činnosti vynikal zejména Karel IV.

Na rozdíl od toho dnešního se středověký turista nekoval horami, mořským pobřežím ani nehledal klid v lesích. Všechna tato místa byla zdrojem strachu, kde přebývaly temné pozemské i nadpozemské síly. Cestovat na delší vzdálenosti mohli ve středověku jen lidé bohatí a i pro ně šlo často o jedno velké utrpení.

Nebezpečí, která na cestovní cihla, byla nespočetná: smrtelné nemoci z nedostatečné hygieny, rozmary počasí, lapkové, ozbrojené konflikty, nevyzpytatelní a peněz chtiví cizinci. Pozemní cesty byly špatné a blátivé, cestování po moři představovalo nejjistě dobrodružství. Pouť byla většinou celoživotním projektem a málokdo kromě protřelých obchodníků si mohl dovolit cestovat vícekrát.

Středověký turista byl pohroužen do svého nitra a větší část cesty se modlil, aby dosáhl cíle. Dobové průvodce a cestopisy si proto málokdy a spíše jen letmo všimají pamětihodností, kvůli kterým cestujeme my. O to větší prostor věnují ponaučení, jak zacházet na cestě s duší a tělem. Autor cituje z jednoho průvodce, jak si ulevit při nadměrné plynatosti – pomocí fenyklu a anýzu –, což je rada, kterou bychom v nějakém moderním bedekru hledali asi marně.

Stejně jako středověcí lidé věřili, že jim pout do Compostely, Říma nebo Jeruzaléma zkrátí o tisíce let posmrtný pobyt v očištění, nechali se také unášet pověstmi o bájných tvorech a mytických říších. „Cestovat znamenalo ve středověku pohybovat se mezi pravdou a fikcí,“ píše autor. Čím více do neznáma, tedy na východ, tím větší pole zabírá právě fikce.

Františkánské cestovky

Nejzajímavějším místem běžných poutnických cest byl ve středověku Jeruzalém, kam se z Evropy cestovalo většinou přes Benátky. „V patnáctém století Benátská republika jako první zavedla cestovní pasy, cestovní průvodce a turistické kanceláře, ale také karanténu pro cestovatele, hygienické směrnice a policejní dohled nad hostinci, restauracemi a přepravou zboží.“

Plavba z Benátek do Svaté země byla nejen dlouhá, ale i velmi nebezpečná. Na konci 13. století zanikly v Levantě křižácké státy a území spjatá s působením Ježíše Krista se dostala pod vládu mamalúckých sultánů. Ti tolerovali západní poutníky – jejichž pobyty v zemi organizovali s jejich svolením františkáni, o kterých autor píše jako o jakési „náboženské cestovní agentuře“, ale nechávali si za svou benevolenci dobře zaplatit.

Než se středověcí cestovatelé dostali do relativního bezpečí Svaté země, museli se dostat přes neklidné východní Středomoří, kde probíhaly téměř permanentní konflikty mezi Osmany, Benátčany a místními vládci.

„Někdy kolem roku 1800 vzniká fenomén „turistického zírání“

Jejich krutost byla nesmírná. Autor například popisuje zprávu z Rhodu z poloviny 15. století, kdy ostrov ovládal rytířský řád hospitalitů. Když moře náhodou vyplavilo na ostrově 250 Turků, rozhodli se je místní v odvetu za chování Osmanů ke křesťanům popravit, přičemž nabodávají na kůly a stahování z kůže zažíva patřily ještě k těm méně trýznivým způsobům usmrcení. Autora zprávy to však jen málo vyvedlo z míry, podobné věci se tehdy děly běžně.

Při prvním pohledu na Jeruzalém se poutníci naopak dostávali až do jakési extáze a později popisovali město spíše podle pocitů a fantazií, které vznikly z posvátných knih, než podle toho, co skutečně smyslově vnímali. V Egyptě, kam se někteří vypravili, byli ale konfrontováni s nečekaným rozpor. Pyramidy se vzpíraly kanonickému výkladu, že jde o Josefovy sýpky. „Probouzely v návštěvnících jakýsi kvaziarcheologický nebo historický impuls. Jejich krása, jejich nesmírná velikost, jejich tajemné nápisy si žádají spíše zvědavý pohled turistů než zbožný přístup poutníka.“

Cestování dál na východ a na jih, tedy do Indie, Číny či Etiopie už bylo vyhrazeno opravdu jen hrstce obchodníků, jako byl známý Marco

Polo, misionářů či diplomatů. Z nich se do dějin významně zapsal františkán Odorik z Pordenone, jehož otcem byl český voják ve službách Přemysla Otakara II.

Odorik ve 20. letech 14. století podnikl více než deset let trvající cestu do Indie, dnešní Indonésie a Číny. Když se předčasně zestárlý mnich vrátil, nemohli jej spolubratři poznat. Těsně před smrtí nadořoval své cestovní zápisky, které později neznámý autor obohatil o mnoho vyfantazírovaných pasáží a vydal pod fiktivním jménem rytíře Johna Mandevilla. Z této směsky reality a fikce se stal svého druhu bestseller, který ovlivnil mimo jiné Kryštofa Kolumba...

S kapsou suvenýrů

Baleovu knihu vhodně doplňuje práce mladého českého historika Jana Pezdzy Slunce, *vzduch* (Paseka 2025). Publikace s podtitulem *Zrod moderního turismu* se soustředí na 18. a 19. století, přičemž se zaměřuje zejména na české a širší i středoevropské prostředí.

Autor vidí jasnou spojnici mezi středověkým a moderním turismem. „Stejně jako tehdejší poutníci vstupují v cíli svých cest do svatyní, účastní se mší, zapalují svíčky, klaní se relikviím nebo upouštějí pár drobných, i každý slušný turista má dnes nepsané rituály: nevyšplhat na Eiffelovu věž v Paříži, nevysít si Big Ben v Londýně, nenavštívit Schönbrunn ve Vídni a neprojet se po Karlově mostě v Praze je takřka rouháním. Poutník i turista se pak vracejí domů s pocitem emocionálního uspokojení, oba s kapsou plnou drobných suvenýrů.“

Zrod novodobého turismu dává Pezda do souvislosti s osvícenskou ideou Pokroku. „Horizontální pohyb po zemi, tedy pouhé cestování, se stává i vertikálním časoprostorovým pohybem mezi různými stupni kulturního vývoje lidstva, tedy turismem.“ Kolem roku 1800 tak podle něj vzniká fenomén „turistického zírání“. „Tento bedlivý turistický pohled naplňuje člověka dříve nepocítovanými emocemi: romanticko-nostalgickou touhou po ztracených divokých rájích a osvícenským sněním o fascinujících produktech industrializace.“

Turistické destinace pak autor podle tohoto schématu rozlišuje na ty, kde obdivujeme ruiny minulosti nebo zbytky „panenské přírody“, a ty, které nás přitahují napak svou futurističností.

Přínejmenším v českém prostředí je turistika ihned zapražena do kočáru národních aspirací. „Trudomyslný prožitek pomíjejícího času a sladkobolné snění o minulosti se snoubí s žaložpěvným lkaním nad pohnutým osudem národa. Legendami opředené ruiny vyčnívající z kopců představují, jako jakési prarozhledny, ideální místo pro výhled do okolí, kterým si lze vlastní krajinu symbolicky přisvojit.“

Podobné je to i v případě cestování do „budoucnosti“: autor shromáždil mnoho dokladů, které svědčí o tom, že čeští turisté zvukných i zapomenutých jmen s jistým komplexem popisují zaostalost mocnářství v porovnání s Německem, kde jezdí pohodlnější, rychlejší a čistší vlaky, Francií, Británií, a zejména „zemí budoucnosti“ – Amerikou.

Pezdova kniha má spíše esejistický charakter, podrobně se věnuje lázeňské a přímořské turistice, ale třeba úplně pomíjí téma turistických a horských spolků. Rozvoj turismu dává do souvislosti s budováním dopravní infrastruktury, zejména železnice, která nejen zcela revolučně zkracuje vzdálenosti, ale také zplošťuje prostor. Krajinu již moderní turista nepocituje všemi smysly, jako když byl jeho předchůdce nucen putovat pešky nebo rozvrzaným dostavníkem, ale vnímá ji dvourozměrně jako méně obraz za oknem vagonu.

Dalším impulsem pro rozvoj turistiky je demokratizace volného času. Výsadu, která ještě v 18. století patřila jen aristokratům, získávají v dalším století i vyšší a střední buržoazní vrstvy a postupně též dělníci. Nejméně volného času, a tedy i příležitosti cestovat, měli a vlastně doposud mají rolníci, tedy vrstva, kterou pokroky industrializace zasáhly pozdě a jen v relativní míře.

„Pro svou snahu ustavičně vyhledávat vzrušující zážitky zosobňuje turista prototyp ryze moderního člověka.“ Svou knihu Pezda končí v době první světové války, kdy byly dnešní problémy globálního overturismu, kvůli němuž místní obyvatelé v řadě oblíbených destinací proti davům turistů dokonce demonstrovali, ještě vzdálenou utopií. Na vnímavé duše ale prázdnota turismu již doléhala. Autor cituje turistické dojmy, které si Franz Kafka roku 1913 poznamenal ve Vídni: „Málo zábavy, víc povinností, ještě víc nudy, ještě víc nespavosti.“

— Autor je historik